

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ MEHMET KURU İLE ÇEVRE TARİHİ ÜZERİNE BİR RÖPORTAJ

Dilara AVCI*

Biyografi

Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kuru ile bu sayımızda çevre tarihi üzerine konuştuk. Lisans eğitimini Galatasaray Üniversitesinde, yüksek lisans eğitimini Sabancı Üniversitesinde tamamlayan Mehmet Kuru, doktorasını ise Toronto Üniversitesinde "Locating on Ottoman Port-city in the Early Modern Mediterranean: İzmir 1580-1780" adlı tezle yapmıştır.

Kuru, Sabancı Üniversitesinin "Dijital Beşerî Bilimler Laboratuvarı" koordinatörlerinden biridir. 2023 yılında Sabancı Üniversitesinde öğrencilerin oylarıyla "Teaching Awards" ödülünü almıştır.

Röportaj

Dilara Avcı: Doktora tezinizin konusuna nasıl karar verdiniz? Süreç nasıl gelişti?

Mehmet Kuru: Tez konusu olarak XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl başında bir liman şehri olarak İzmir'in ortaya çıkışını çalışmayı düşündüm. Çünkü öncesinde küçük bir kıyı kasabası iken elli yıl içerisinde Akdeniz'in en önemli liman şehri konumuna geliyor İzmir. Bu konu hakkında daha önce Mübahat Kütükoğlu'nun İzmir'in XV. ve XVI. asırlarını inceleyen bir eserine rastlıyoruz. Ancak benim çalıştığım dönemle alakalı olarak, İzmir'in kısa dönemde çok hızlı şekilde büyümesine dair yapılmış tek çalışma Daniel Goffman'ın çalışması idi ki bu eser de 1980'lerde

---

* Arş. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-posta: dilara.avci@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7570-6011

tamamlanmıştır. Goffman'ın çalışmasını, Wallerstein'in 70'lerin sonunda ortaya koyduğu dünya sistemi teorisini model alan bir çalışma olarak görebiliriz.

Çok kabaca genelleyerek ifade etmek gerekirse, Avrupa'da yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan kapitalist üretim modelleri, 16. yüzyıl sonlarından itibaren liman şehirleri üzerinden çevre ülke ve çevre ekonomilere tesir etmeye başlıyor. Goffman da çalışmasında İzmir'i bu modele göre kodluyor ve İzmir'in 1550'lerde başlayan süreçte, Avrupalı merkantilist aktörler eliyle 17. yüzyıl ortasında bir kolonyal liman şehrine dönüştüğünü öne sürüyor. Fakat Wallerstein'in dünya sistemi modeli ve bu paradigma takip eden dönemde etkisini yitirmişti. Ancak İzmir'in bu dönemde nasıl ve hangi dinamikler etrafında yükseldiği sorusu hâlâ geçerliliğini korumaktaydı. Ben de bu sorunun peşine yeniden düştüm. Burada sorduğum soru ise, Ege kıyılarında, Akdeniz kıyılarında, Balkanlarda yüzlerce önemli kıyı kasabası varken neden İzmir böyle bir hızlı gelişim gösteriyor?

Goffman bu noktada ağırlıklı olarak Düvel-i Ecnebiyye Defterleri ve Mühimme Defterlerini kullanarak yabancı tüccarların neler yaptığına bakmıştı. Ben odağımı yabancı tüccarlardan şehrin kendisine ve hinterlandına çekmek istedim. Dolayısıyla meseleye vergi defterleri, Cizye ve Avarız Defterlerini toplayarak sadece İzmir'e değil; İzmir'in köyleri, İzmir'in hinterlandı ve bölgedeki ovaların gelişimine eğilmek istedim. Bunu yaparken 1570'lerden Tahrir Defterleri ve 1640'lardan Cizye ve Avarız Defterleri kullanarak nüfus ve yerleşim örüntülerindeki dönüşümü takip etmeye çalıştım. Bu kaynakları karşılaştırdığımızda İzmir'de ve hinterlandında özellikle kırsal kesimde çok büyük bir nüfus artışı karşımıza çıkıyor. Hem yeni köyler ve mezralar ortaya çıkıyor hem de mevcut köylerin de nüfusları artıyor. Fakat bu dönem için bu durum bize böyle anlatılmamıştı. Celâlî İsyancıları ile Büyük Kaçgun neticesinde herkes şehirlere kaçıyor, ovalar ve köyler bu dönemde tarumar oluyordu. Buna bağlı olarak da köylerin sayısının azaldığına dair bir anlatı bulunmakta idi. Aslında durum Anadolu'nun genelinde bilhassa İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da gerçekten böyleydi.

Kırsal yerleşik nüfusun sayısının bu bölgelerde bu dönemde ciddi oranda azaldığını görüyoruz. Kaybolan yerleşik nüfusun bir kısmı hayatını kaybederken bir kısmı Celâlîlere katılıyor, bir kısmı da kendini korumak için şehirlere kaçıyor. Ancak incelediğim defterler gösteriyor ki Celâlîlerin önünden kaçan bu köylü nüfusun önemli bir miktarı da Batı Anadolu'ya, bilhassa İzmir hinterlandında bulunan ovalara gelip yerleşiyor ve zirai üretimine devam ediyor. Dolayısıyla sorunun cevabı spesifik olarak İzmir'in hinterlandında çok ekstrem bir büyüme olmasından kaynaklandığını gösteriyor. Dolayısıyla hızlı büyümenin nedenini, İzmir hinterlandındaki hızlı nüfus ve üretim artışı neticesinde buradaki ürün fazlasının, özellikle pazara yönelik pamuk, üzüm gibi ürünlerin İzmir limanı üzerinden çıkması olarak ele alabiliriz. Özetlemem gerekirse; Goffman aslında merkantilist aktörleri öne çıkartırken ben aksine üretim artışı kaynaklı bir durum olduğunu göstermeye çalıştım. Burada ortaya çıkan soru ise Celâlîler buraya gelmedi mi? Bu köylüler kaçmadılar mı? Kaçmadılarsa neden kaçmadılar? Celâlî İsyancılarını tetikleyen en önemli sebeplerden birinin iklim krizi

olduğunu biliyoruz. Bu konuyu Sam White monograf olarak çalıştı. Öncesinde de bunu söyleyen isimler bulunmakta, daha sınırlı da olsa. Burada iklim krizi mi yok Celâlîler mi yok? Hangisi diye baktığımız zaman burada Celâlî İsyanlarının aktif olarak sürdüğünü görmekteyiz ama bunlar çok büyük bir yıkıcı etki yaratmıyorlar ve etkisi de telafi ediliyor. Köylüler yerlerini bırakmıyorlar bilakis nüfus artıyor. Bu durumun sebebi ne olabilir diye baktığım zaman karşıma çevresel etkenler çıktı çünkü iklim aynı iklim, iklim krizi aynı iklim krizi, Celâlî İsyanları aynı Celâlî İsyanları ama burada zirai üretimin devamlılığını sağlayan başka faktörler olabileceğini düşündüm ve bu beni biraz Kıyı Ege'nin ekosistemine götürdü. Lise yıllarında öğretilen dağlar, kıyıya dik uzanır; horst ve grabenlerin ilişkisi önemlidir durumu yeniden karşıma çıktı. Horst ve grabenlerin oluşması, aslında yeraltı sularının yüzeye çok yaklaşmasına imkân tanır ve hidrojeolojinin konusudur bu. Dolayısıyla bir de yeraltına bakmam gerekti. Şu ortaya çıktı ki zaten Gediz ve Menderes havzalarını sulayan su kaynakları mevcut. Buna ilaveten ve belki daha da önemlisi yeraltı suları yüzeye çok yakın olduğu için bu yeraltı sularına erişim çok kolay. Basit kuyularla bu yeraltı su yataklarına birkaç metrede erişilebiliyor. İkinci olarak, İzmir hinterlandında bazı çok yıllık bitkilerin iklimden etkilenmediğini coğrafyadan yararlanarak veya ağaç halkalarını takip ederek görebiliyoruz. İklim krizi yağış ne kadar az olursa olsun çok yıllık bitkilerde Batı Anadolu'yu etkilememiş görünüyor, bu daha özgün bir durum. Bölgenin bu özgün karakteristik durumu, zirai üretimin devamına imkân vermiş. Yeni gelen göçlerle birlikte nüfus artınca üretimin de arttığını söylemek mümkün. O sayede özellikle pazara yönelik ürünler, pamuk ve üzüm tercih ediliyor. Bunlar da İzmir üzerinden Akdeniz'e açılıyor ve aynı zamanda iç pazara da gidiyor. Dolayısıyla ben sosyo-ekonomik tarih çalışırken, vergi defterleri okurken mesele birden iklime ve hidrojeomorfolojiye döndü. Yola bu sorularla çıkmamışken, arşivlerden çıkardığım veriler ve "Bunu nasıl anlamlandırabilirim?" sorusu beni iklime, coğrafyaya, jeolojiye ve çevre meselelerine getirdi. Ondan sonra çevre tarihi literatürüne girince aslında benzer çalışmaların farklı coğrafyalar, farklı tarihçiler ve sosyal bilimlerin muhtelif disiplinlerinden araştırmacılar tarafından yapıldığını gördüm.

Dilara Avcı: Çevre tarihi çalışmalarının son zamanlarda oldukça popülerleşmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Mehmet Kuru: Doktora tezimi yazarken aynı zamanda çevre tarihi alanındaki çalışmaların da arttığını gözlemliyordum. Aslında bu durumun kökenine inerse, kökeni coğrafyada başlıyor. Coğrafyanın tarih alanına girmesi, ağırlıklı olarak 1950'lerde Braudel ve Annales ekolü ile başlıyor. Fakat Braudel dinamik bir çevre yerine statik bir çevre ele alıyor. Yani ona göre Akdeniz *long duree'* de kıpırdamayan, dekor olarak duran, insanların da buna göre kendi pozisyonlarını aldığı ve hayatlarını sürdürdüğü dolayısıyla birbirine benzeştiği coğrafya olarak tanımlanıyor. Bu anlamda Braudel'in çalışması coğrafyayı literatüre katmakla beraber, bir çevre tarihi çalışması değil. Daha sonraki çalışmalar bu coğrafyanın dönüştüğünü, iklimsel döngülerden etkilendiğini göstermeye başlıyorlar. Diğer önemli katkılardan birisi olarak da yine aynı ekolden Ladurie'yi söyleyebiliriz. Fransa'nın güneyinde bir kasabadaki bölge

halkının iklimsel döngülerden ve tarımsal üretimden çok etkilendiğini gösteriyor ve bu noktada belli bir dönem için bu bölgede bir geçim krizinin içinden geçildiğinin altını çiziyor. Bu durum, XVII. yüzyılda yaşanan krizle üst üste binen bir mesele aslında. XVII. yüzyılda Avrupa'da süregiden ekonomik ve siyasi krizin yanında çevresel faktörler de 1970'lerden itibaren tarih yazımına dâhil oluyor ve tartışılmaya başlanıyor. 1980'lerde Parker'ın çalışmaları ortaya çıkıyor. 2000'lerde bu alana eğilimin artmasının en önemli sebeplerinden birisi çevre sorunlarının ve çevre bilincinin de artmış olması elbette. Önce Ozon tabakası meselesi, sonrasında küresel ısınma ile iklim felaketi ve etkileri farklı disiplinlerde tartışılmaya başlanıyor ve bu durumun tarihte nasıl olduğu soruları daha çok dillendiriliyor. "Bu tip krizler coğrafyaları nasıl etkilemiştir?" sorusunu sorarak geriye bakmaya başlıyor tarihçiler.

Bu sorular aynı zamanda global tarih anlatısıyla da oldukça uyumlu bir araç. Daha önce siyasi sınırlar üzerine bir tarih anlatısı yapılıyorken çevre, iklim meselesine gelindiği zaman örneğin yağmur sınırın bir tarafına düşüp bir tarafına düşmemelik yapmıyor, yani çevre, bir nevi siyasi sınırları kaldırmış oluyor. XVII. yüzyıl için konuşursak, bu dönemde sadece Avrupa ölçeğinde bir kriz değil küresel bir kriz yaşandığından, "küçük buzul çağı" etkisinin Çin'de, Osmanlı'da hatta İran'da da yansımalarının görüldüğünden bahsedilmeye başlanıyor tarih yazımında. Bu tarihsel kurgu, küresel bir tarih anlatısına imkân sağlıyor. Hatta Sam White'ın çalışması da tam olarak bu noktaya oturuyor. 2000'lerden sonra artan küresel tarih anlatısında Osmanlı'nın nerede olduğu sorusuna White'ın çalışması bir cevap vermiş ve bu boşluğu doldurmuş oluyor. Sonrasında bu konu hem bölgesel hem de emperyal anlamda farklı Osmanlı tarihçileri tarafından ele alınıp çeşitlendiriliyor. Günümüzde de bu çalışmaların sayısı hızla artıyor. Biraz dönemsel siyasi konjonktürle alakası var, bir taraftan disiplinin dönüşümüyle de ilişkili. Örneğin; Kuzey Amerika için konuşmak gerekirse, küresel ısınma ve iklim krizi ile ilgili yatırım çok, eğer bir araştırmacı bu konular hakkında çalışmak isterse destek bulma imkânı daha fazla. Enstitüler ve bölümler kuruluyor bu noktada. Osmanlı çalışmaları alanında da bu durumun yansımaları görmekteyiz. Doğrudan çevre tarihi eksenli bir çalışma yapmak için tez önerileriyle gelen genç doktora adaylarının sayısı artıyor. Bu gelişmeleri elbette olumlu gelişmeler olarak değerlendiriyorum sadece biraz da dönemsel eğilimler ile alakalı olduğunu düşündüğümü belirtmek istedim.

Tarih disiplini açısından bu alanda yapılan çalışmalara geri dönecek olursak, 1950'ler ve 1960'larda algılandığı gibi bir coğrafya ve çevre algımız yok, çok daha dinamik bir çevre yapısı üzerinden kurguluyoruz tarihsel anlatılarımızı. Dinamikten kastım ise burada çevresel faktörlerin ve çevrenin dönüşmesi. Bu bazen iklimsel dalgalanmayla oluyor bazen volkan patlamalarıyla oluyor bazen depremlerle oluyor, hayvanlar elbette ekosistemin bir parçası ve doğal olarak coğrafya sürekli bir devinim hâlinde. Bunun üzerine o coğrafyanın üzerindeki insanlar da coğrafyayı dönüştürüyorlar. Doğanın bu devinimi içinde elbette insanlar da bu dönüşümden aynı nispette etkileniyorlar. Dolayısıyla, iki taraflı bir etkileşim söz konusu ve bu durum dinamik bir yapı oluşturuyor. Çekirge saldırısının ürünü yok etmesi ve bunun siyasi

yahut sosyal etkileri gibi bir perspektifle hayvanlar üzerinden çevre tarihi alanına katkıda bulunmak mümkün yahut volkan patlamasıyla yayılan gazların dönemsel olarak değiştirdiği şartlar incelenerek yine geniş perspektiften tarih okuması yapılabiliyor. Ayrıca çevre tarihi bugün geldiği noktada coğrafi determinizmden kaçmamıza da imkân sağlıyor. Bunun en önemli örneği, Tüfek, Mikrop ve Çelik kitabı. İnsanın *agency* yani amil olarak ortadan çekildiği bir anlatı bu. Çevre tarihi bugün böyle kurgulanmıyor, determinizmden kaçıyor. Dolayısıyla ne tarafa evrileceği dönemin şartları ve insan toplulukları tarafından belirleniyor. Bu noktada “Coğrafya kaderdir.” mottosu çevre tarihi bağlamında doğruluğu tartışmalı bir söyleme dönmüş durumda. Coğrafya dönüşebilir, insan tarafından ya da başka faktörler tarafından ve insan toplulukları buna göre pozisyon alırlar. Güncelde argümanlarımızı bu analitik bakış açısına göre oluşturmaya çalışıyoruz.

Dilara Avcı: Çevre tarihi çalışmalarının metodu nasıl olmalıdır?

Mehmet Kuru: Metot çalışan kişiye göre değişecektir. Çalışacağınız dönem, çalışacağınız coğrafya ve dolayısıyla elinizdeki tarihsel kaynaklar metodunuzu belirleyebilir. Tarımsal üretim de bunun bir parçası, çevresel faktörler de. Bazı çalışmalarda farklı kaynakları kullanmak adına her referansı aynı torbaya atma gibi bir sorun gözlemliyorum. Örneğin; Mühimme Defteri okuyacak bir çevre tarihçisi, defteri okurken çevre ile ilgili her şeyi alt alta yazıyor; Diyarbakır’da çekirge saldırmış, Tuna’da taşkın olmuş bütün bu maddeleri alt alta yazınca XVII. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında çevresel faktörler diye bir şey çıkarıyor. Bir genel çerçeve çıkardığınız zaman aslında siz çok farklı coğrafyalardan çok farklı özellikleri bir araya getirmiş oluyorsunuz. Ben bu durumun çok sağlıklı bir metot olmadığını kanıslındayım. Benim bakış açım meselelere daha mikro ölçekli yaklaşmak, daha parçalı bir yapı kurmak ve daha bölgesel bakmak. Daha bölgesel bakmaktan kastım ise bir coğrafyada nehir varsa oranın çevresel dinamikleri farklı oluyor, dağ başından bahsediyorsanız oranın çevresel dinamikleri farklı oluyor.

Dilara Avcı: Seyyahların yazdıklarını çevre tarihi kapsamında nasıl değerlendirebiliriz?

Mehmet Kuru: Seyyahların yazdıklarına biraz ikircikli yaklaşmakta fayda var elbette. Seyyahlar her zaman ilgi çekici referanslar vermeye, abartmaya eğilimli oluyorlar. Bir de çoğu zaman kalıplaşmış söylemleri tekrar ediyorlar. Aynı seyyah, farklı bölgeler için neler demiş? İlk olarak “yatay karşılaştırma” yapmak gerekir. Nehrin kenarına kurulmuş bir kasaba için söylediği cümlelerin farklı formülasyonlarını diğer nehir kenarına kurulmuş kasabalarda da hemen hemen aynı şekilde mi kullanıyor? İkincisi ise aynı coğrafya için farklı seyyahların dediklerini “dikey” kontrol etmek gerekmektedir. Özellikle Avrupalı seyyahlar hep benzer yerlere gidiyorlar, kervan yollarını takip ediyorlar ve kendilerinden önceki seyyahların yazdıklarını okuyarak geliyorlar. Acaba kendi gözlemlerini mi dâhil ediyorlar yoksa önceki gözlemleri mi tekrar ediyorlar? Buna bakmak gerekiyor.

Dilara Avcı: Hocam peki Osmanlı coğrafyası içerisinde Evliya Çelebi dışında söyleyebileceğimiz isimler bulunuyor mu?

Mehmet Kuru: Bu noktada Evliya Çelebi önemli bir kaynak. Onun dışında imparatorluk genelinde böyle genel bilgi veren diğer isim ise Aşık Mehmed. Avrupalı seyyahlar çok önemli bu noktada, özellikle XVI. yüzyılın sonundan itibaren çok fazla seyyahın notlarını okumamız mümkün oluyor. Genel olarak seyyahların gözlemleri tamamlayıcı referans olarak kullanılmalı, sonuçta bu değerlendirmeler sübjektif. Bazen bu değerlendirmeler kişinin geldiği coğrafya ile alakalı da olabiliyor. Örnek vermek gerekirse; İngiltere’de çok yağışlı bir bölgeden gelen bir seyyah Osmanlı coğrafyasındaki bir bölgeyi çok kurak olarak görebilir. Aynı bölgeye Suriye’den seyahat eden bir seyyah ise tam tersi bölgeyi çok sulak bulabilir. Normları kendileri koydukları için bu normların değerlendirilmesi de sübjektif olabiliyor. Seyahatnameler üzerine bir anlatı inşa etmek çok güvenilir gelmiyor. Bana kalırsa en güvenilir kaynaklar aynı bölge üzerine tutulmuş arşiv kayıtları: Tahrir Defterleri, Cizye ve Avarız Defterleri, Mukataa kayıtları ve vakıfların gelirleri gibi. Bu kayıtlar da bize şunu veriyor aslında aynı vergi türlerinden, aynı kaynak türlerinden bir takip yapabilirsek o bölgenin nasıl değiştiğini görebiliriz çünkü konuya devlet gözüyle benzer şekilde yaklaşıyor. En azından normu devlet belirliyor ve farklı dönemlerde bunun nasıl devam ettiğini takip edebilme şansımız bulunmakta. O kaynaklardan elde edilen verilerin incelenmesinde çevresel faktörlerin etkisi değerlendirilebilir. Vergi defterlerinin yanına o bölgenin sicillerinden kaynak koyabilirseniz, bölge üzerinde takip yapmanız daha sağlıklı hâle gelecektir.

Dilara Avcı: Mühimme Defterleri, Tahrir Defterleri ya da vakıf gelirleri üzerinden çalışmasını sürdüren bir çevre tarihçisi, bu tip defterlerden nasıl sağlıklı veriler çıkarabilir?

Mehmet Kuru: Bu durum çok kolay değil açıkçası çünkü çevre meselelerini öncülleyen kayıtlar nispeten sınırlı. Bir bölgenin ormanları mı kesilmiş yoksa bir bölgenin havası mı kötüymüş gibi konularda çok fazla kayıt karşımıza çıkmayabiliyor. Bu noktada Tahrir Defterleri aşırı kıymetli veriler içeriyor, keşke bu defterler XIX. yüzyıla kadar da gelseymiş. Bu defterler size o coğrafyada üretilen bütün ürünleri veriyor, değirmen sayısını veriyor, vergi mükellef sayısını veriyor. İncelediğiniz coğrafya hakkında bütün sosyo-ekonomik durumu ortaya koymuş oluyor. Buna ek olarak, ne kadar toprak kullanılmış ve bu kullanılan topraktan ne kadar ürün elde edilmiş görebiliyoruz. Bu durumu da dönemsel olarak karşılaştırabiliyoruz. Sonrası tarihçinin kurgusuyla alakalı olacaktır. Önemli olan soruyu sormak ve sorunun peşine düşmek, bulduğunuz cevap doğru olmayabilir. Burada asıl mesele doğru soruyu formüle edebilmek. Makul ve rasyonel bir soru formüle ettiyseniz yapmanız gereken işin önemli bir bölümünü yapmış oluyorsunuz, kalan kısımda hata yapmış olsanız bile kurduğunuz zeminde bu soru üzerinde farklı araştırmacılar tarafından araştırmalar devam ettirilebilir. Bu noktada meselenin metodolojisi, araştırma sorusu ve düzgün kaynak kullanımı çok önemli. Herkes sonuca odaklanıyor ama araştırma sorusu çok daha önemli.

Dilara Avcı: Osmanlı çevre tarihi yazımında var olan problemler sizce nelerdir? Erken Dönem Osmanlı ve Geç Dönem Osmanlı çalışmaları arasında farklılıklar bulunmakta mıdır?

Mehmet Kuru: Bu noktada kaynakların kullanımından bahsedebilirim. XIX. yüzyıl çalışanlar daha şanslı çünkü dönemde daha fazla kaynak bulunmakta. Geç Osmanlı çalışan isimlerin kaynak problemleri, erken dönemler üzerine çalışanlara göre nispeten daha az. Aradıkları sorunun cevabı için daha fazla kaynağa başvurabiliyorlar. XVI. yüzyıl çalışan birisi için Tahrir Defterleri önem arz ederken bu durum XVII. ve XVIII. yüzyıl çalışan isimler için daha da sınırlı. Bu sınırlılık Sicilleri kullanarak kapatılmaya çalışılıyor. Özellikle XVIII. yüzyıl için biraz önce bahsettiğim kaynak havuzunun devamlılığı biraz sekteye uğruyor. Şu ana kadar karşılaştığım, XVIII. yüzyıl hakkında çarpıcı bir Osmanlı çevre tarihi anlatısı bulunmuyor. Ben bunu biraz kaynakların elverişsizliğine bağlıyorum fakat tarihçinin görevi de farklı kaynak türlerini kullanıp bağdaştırarak bir anlatı ortaya koymak. Ek olarak elimizde bu kadar Tahrir Defteri varken ve çoğu yayımlanmışken farklı anlatıların tarihçiler tarafından ortaya çıkarılacağını düşünüyorum.

Çalışmaların önemli bir kısmı Anadolu'ya yoğunlaşmış görünüyor. Aslında Balkanlar bu noktada son dönemde ilgi çekmeye başlamış görünüyor. Bu durumun sebeplerinden birisi ulus devlet anlatılarının öne çıkması muhtemelen. Osmanlı'nın bütün bölgelerinden, modern Türkiye sınırları içinde kalan bölgeler uzun süre daha fazla çalışılmış görünüyor. Ancak 21. yüzyılda Osmanlı tarihçiliğinin Balkanlar üzerine de daha yoğun şekilde eğildiğini söylemek mümkün sanırım. Çevre tarihi çalışmaları ekseninde de çeşitlilik olduğunu söyleyebiliriz. Faisal Husain Mezopotamya hakkında çalışmalar yapıyor, Alan Mikhail Mısır hakkında çalışıyor, Balkanlar üzerine de çalışmaların artması alanı daha da zenginleştirecektir. Sam White'ın çalışmasına bakıldığı zaman adı Osmanlı ama Anadolu'daki Celâlî İsyancıları ve Karaman merkezli bir anlatı bulunmakta. Bu sebeplerden ötürü Balkanlara uzanmakta fayda var çünkü hem iklim hem coğrafya değişiyor.

Çevre tarihi demişken ve Braudel'i anmışken Faruk Tabak'tan bahsetmemek olmaz. *Solan Akdeniz* oldukça önemli bir çalışma. Herkes bu kitabı Braudel'in devamı niteliğinde okuyor ama aslında Tabak farklı bir perspektif sunuyor. Braudel daha statik bir Akdeniz kurgularken Tabak, Akdeniz'in nasıl dönüştüğü üzerine bir kurgu yapıyor. Dolayısıyla bu çalışma ile coğrafyanın dönüştüğünü görüyoruz. Ben Faruk Hoca'nın 250 yıl içerisinde ortaya koyduğu solan bir Akdeniz yerine daha kısa dönemde değişen bir Akdeniz'e vurgu yapıyorum. Benim çocukluk yıllarımda İzmir hinterlandında pamuk tarlaları görürken şimdi pamuğun bölgeden neredeyse silindiğini görüyorum. Bu durum, artık pamuğun üretilmemesinden kaynaklı değil ekonomik dinamiklerdeki dönüşümle alakalı. Erken modern dönem insanıyla geç dönem insanını karşılaştırmak belki her meselede çok sağlıklı değil ama erken modern dönem insanı da pazar merkezli hareket ediyor. Dolayısıyla solan bir Akdeniz'dekine benzer şekilde uzun sürelere yayılmış dönüşümlerden ziyade daha dinamik bir coğrafya ve bu coğrafya karşısında çok hızlı pozisyon alan köylüler görüyorum ben

Osmanlı Anadolu'suna baktığımda. Daha kısa sürelerde daha hızlı dönüşümler yaşandığını söylemenin mümkün olduğunu düşünüyorum. Bu dönüşümün farklı coğrafyalar içerisinde etkileşim hâlinde gerçekleştiğini düşünüyorum.

Dilara Avcı: Hocam, Geç Dönem Osmanlı tarihi çalışan kişilerin kaynak bakımından daha zengin olduklarını biliyoruz. Örneğin; Geç Dönem Osmanlı çevre tarihi çalışan birinin "fotoğraf" kullanması metot olarak nasıl yorumlanabilir? Bir fotoğraf kullanılarak çevre tarihi anlatısı yaratılabilir mi?

Mehmet Kuru: Buraya kadar konuştuğumuz ve benim üzerinde durduğum "çevre" ağırlıklı olarak doğa, ekosistem gibi daha kapsayıcı çerçevelere referans veriyor ancak elbette şehirler de mekânlar da çevrenin ve çevre tarihinin bir parçası. Her türlü fotoğraf mekân gösterdiği için, mekânın dönüşümünü gösterdiği için çevre tarihi çalışmaları için bir kaynak aynı zamanda. Hatta videolar bile var. Osmanlı son yüzyılında kebabı yapan bir adamın videosuna baktığınızda, adamın lokantasını nasıl tasarladığı, bunun şehir, mekân ve çevre ile ilişkisi elbette önemli bir çalışma alanı. Bu tür mekânsal detaylar çevre tarihinin konusu olabilir. Bütün görsel malzemeler kullanılabilir, bence orada bir problem bulunmamakta.

Dilara Avcı: Çevre tarihi çalışmanın sizce avantajları ve dezavantajları var mıdır?

Mehmet Kuru: Hangi parametrelerle baktığınıza göre değişir. Eğer Kuzey Amerika'da akademik bir pozisyon arıyorsanız, kendinizi çevre tarihçisi olarak sunmanız sizi diğer adayların önüne geçirebilir. Bu durum orada açılan akademik pozisyonlarla ilişkili bir mesele. Türkiye'de ise çevre tarihi ana bilim dalı gibi bir çalışma alanı yok. Burada akademik düzen ve kurumların yapısı daha farklı.

Tarihçilik ve çalışma sahası anlamında ise kendini çevre tarihçisi olarak tanımlayan çok insan var. Hem Amerika'da (American Society for Environmental History) hem de Avrupa'da (European Society for Environmental History) çevre tarihçileri için kurulmuş önemli organizasyonlar var. Bu organizasyonların her iki yılda bir yaptıkları büyük etkinliklere katılan araştırmacı sayısı her yıl artıyor. Osmanlı çevre tarihi çalışanlar için Viyana Üniversitesi'nden Onur İnal'ın öncülük yaptığı bir network var. Ancak diğer köklü organizasyonlara göre çok daha yakın tarihli bir oluşum elbette. Bu da elbette alanın yeni yeni genişlemeye başlamış olmasıyla alakalı. Osmanlı çevre tarihi olarak nitelendirilebilecek ilk çalışma Selçuk Dursun Hoca'nın 2007 yılında tamamladığı doktora çalışmasıdır. Sonrasında Alan Mikhail, Sam White ile genişleyen alanın tarihi 15 yılı yeni devirmiş durumda.

Dilara Avcı: Hocam sizin hem ülkede hem de ülke dışında çalışmalarını takip ettiğiniz isimler var mı?

Mehmet Kuru: Unuttuğum, atladığım önemli isimler olacaktır, dolayısıyla böyle bir listeyi spontane şekilde hazırlamak çok kolay değil ama birkaç isim verebilirim. Mülakat esnasında değindiğimiz isimlerin çalışmaları önemli. Yani Faisal Husain, Onur İnal, Alan Mikhail, Sam White ilk aklıma gelenler. Klasiklerden John

McNeill'in çalışmaları var. Zozan Pehlivan, Chris Gratien yine kıymetli çalışmalar üretiyorlar. Bu isimler şu an aklıma gelen ilk isimler.

Dilara Avcı: Çevre tarihi çalışan ve çalışmak isteyen öğrencilere tavsiyeleriniz var mı?

Mehmet Kuru: Erken Osmanlı üzerine çalışan araştırmacı sayısı daha yakın dönem çalışan araştırmacı sayısına göre daha az. Örneğin XV. yüzyıl başını çevre tarihi perspektifiyle ele alan kimse yok neredeyse. Orta Çağcılar kendilerini Selçuklu Dönemine yönlendirirken Yeni Çağcılar da genel olarak daha geç dönemleri çalışıyorlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş sürecini çevre üzerinden okumak çok anlamlı olabilir. "Gaza" kavramı üzerinden çıkan ve sonrasında çok farklı yaklaşımlarla genişleyen Osmanlı kuruluş tartışmaları da belki soruyu yeniden formüle ederek çevre tarihi eksenli bir pencere açmak mümkün olabilir. Avrupa'ya doğru genişleyen Osmanlı fenomeni varken bu meseleyi yeniden ele alırken "Osmanlı neden Anadolu'ya doğru genişleyemedi?" sorusu sorulabilir. Burada Bursa merkezli küçük bir beyliğin genişlemesini incelemeye başladığımızda, Balkanların karşısına İç ve Doğu Anadolu'yu koyarsak tamamen farklı coğrafi ve çevresel dinamiklerden bahsediyoruz. Tabii ki önemli sosyal, siyasi ve kültürel faktörler de mevcut. Sadece coğrafya ve çevresel etmenlerden bahsetmiyorum ama çevresel faktörlerin de artı bir olarak denkleme dâhil edilmesini öneriyorum. Herkes Tahrir Defterleri ve sonrasına bakıyorken aslında XIV. ve XV. yüzyıllara yönelmek farklı bakış açıları sunabilir.

Dilara Avcı: Hocam, vaktinizi ayırıp sorulara cevap verdiğiniz için çok teşekkürler.

Mehmet Kuru: Rica ederim Dilara.